

ESPOO
ESBO

Päihteiden käytön ennaltaehkäiseminen ja varhainen puuttuminen lasten ja nuorten palveluissa

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	2
2. PÄIHTEIDEN KÄYTÖN ENNALTAEHKÄISY	4
2.1 Suojaavat tekijät ja riskitekijät	4
2.2 Vanhempien tukeminen päihdeasioissa	5
2.3 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa	6
2.4 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy peruskoulussa ja lukiossa	6
2.4.1 Oppilas- ja opiskelijahuolto	8
2.4.2 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelma	8
2.5 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy nuorisopalveluissa	9
2.6 Päihdekasvatusmateriaalit	10
3. VARHAINEN PUUTTUMINEN PÄIHTEIDEN KÄYTTÖÖN.....	12
3.1 Energiajuomat	13
3.2 Varhaisen puuttumisen toimintamallit peruskoulussa ja lukiossa	14
3.2.1 Tupakointi	14
3.2.2 Alkoholin tai muiden päihteiden käytön epäily	17
3.2.3 Alkoholin tai muiden päihteiden käyttö koulupäivän aikana	19
3.3 Varhaisen puuttumisen toimintamallit nuorisopalveluissa	20
4. PALVELUOHJAUS	22
5. LOPUKSI	23
LÄHTEET	26
Liite 1. Alakoulun suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi	27
Liite 2. Yläkoulun suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi	28
Liite 3. Lukion suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi.....	29
Liite 4. Lastensuojeluilmoitus	30
Liite 5. Ilmoitus alaikäisen oppilaan kotiin tupakoinnista koulupäivän aikana.....	31

1. JOHDANTO

Tässä suunnitelmassa esitellään miten päihteiden käyttöä ennaltaehkäistään Espoon kaupungin sivistystoimen niissä palveluissa, joiden toiminta keskittyy lapsiin ja nuoriin. Suunnitelmassa esitetään lisäksi ne yhteiset toimintamallit, joilla päihteiden käyttöön on sovittu puuttuvan suomenkielisen opetuksen, ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen sekä nuorisopalveluiden tulosityksiköissä. Suunnitelman tavoitteena on yhdenmukaistaa käytäntöjä, lisätä tasalaatuisuutta eri alueilla ja parantaa päihdekasvatustyön laatua. Painopiste on koulujen toimintamallien yhdenmukaistamisessa. Ehkäisevän päihdetyön osalta suomenkieliset ja ruotsinkieliset peruskoulut ja lukiot tekevät tämän yhteisen suunnitelman pohjalta omat päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelmansa. Ne voidaan laatia yhteistyössä alueen muiden toimijoiden kanssa huomioiden koulun/alueen erityistarpeet. Myös nuoria tulee kuulla suunnitelmaa laadittaessa.

Kouluterveyskyselyn mukaan nuorten asenteet päihteiden käyttöä kohtaan ovat muuttuneet sallivampaan suuntaan 2000-luvun puolivälistä alkaen ja erityisen huolestuttavaa on asenteiden lieventyminen huumekeoilujen suhteen. Kouluterveyskyselyn mukaan Espoossa vuonna 2010 laittomia huumeita ainakin kerran oli kokeillut yläkouluikäisistä 12 % (vuonna 2008 7 %) ja lukiolaisista 25 % (17 %). Nuorten huumekeoilujen lisääntyminen näyttäisi johtuvan lisääntyneestä kannabistuotteiden kokeilusta, sillä muita laittomia huumeita kokeilleiden osuuksissa ei ole merkittäviä muutoksia. (Nuorten kannabiskokeilut yleistyneet 2010.)

Espoossa huolenaiheena oli myös päivittäisen tupakoinnin lisääntyminen – yläkoululaisista 14 % (vuonna 2008 12 %) ja lukiolaisista 13 % (11 %) tupakoi päivittäin. Itsensä tosi huumaan vähintään kerran kuussa joi 17 % (17 %) yläkoululaisista ja 31 % (31 %) lukiolaisista.

Päihteiden käyttö polarisoituu siten, että toisaalta raittius lisääntyy ja toisaalta osalla nuorista kulutus kasvaa ja muuttuu aiempaa riskialttiimmaksi. Väestötutkimusten mukaan päihdehäiriöisillä nuorilla on enemmistöllä samaan aikaan esimerkiksi käytös- ja uhmakkuushäiriöitä, masennusta, ahdistuneisuushäiriöitä tai ADHD. Myös läheisten alkoholin käyttö vaikuttaa kielteisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin ja päihdeongelmat aiheuttavat usein myös riskin niiden siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle.

Tässä suunnitelmassa päihteillä tarkoitetaan alkoholia, huumeita, tupakkatuotteita ja lääkkeiden väärinkäyttöä. Energiajuomat nautinto-/vaikuteaineina on huomioitu erikseen, koska niillä voidaan opetella vireystilan säätelyä ennen mahdollisia päihdekokeiluja. Kaikki päihteet vaikuttavat aivoihin samaan tapaan ja muuttavat kognitiivisia toimintoja. Uusimpien suositusten mukaan eri päihteitä tulisikin tarkastella kokonaisvaltaisemmin päihdepolitiikassa ja hoidossa. Samoin esimerkiksi koulujen päihdekasvatuksessa alkoholia, huumeita ja tupakkatuotteita tulisi käsitellä yhtenä kokonaisuutena, sillä vaikuttavimmat preventiomenetelmät tehoavat usein monien eri päihteiden käyttöön. Suhtautumalla eri riippuvuuksiin samalla tavalla voidaan myös lisätä toimenpiteiden uskottavuutta erityisesti nuorten parissa. (Peltoniemi 2011.)

Ehkäisevässä päihdetyössä tärkeää on yhteistyö lasten ja nuorten vanhempien kanssa. Se alkaa jo varhaiskasvatuksessa ja jatkuu myöhemmin koulussa ja nuorisopalveluissa sekä muissa vapaa-ajan palveluissa. Päihteiden käytön ennaltaehkäisy on pitkäkestoinen prosessi, jota toteuttavat Espoossa sivistystoimen lisäksi myös muut hallintokunnat, erityisesti sosiaali- ja terveystoimi. Eri yksiköt tekevät yhteistyötä sekä ennaltaehkäisevässä päihdetyössä että varhaisessa puuttumisessa päihteiden käyttöön.

Nuorten päihteiden käytön ehkäiseminen, varhainen puuttuminen päihteiden käyttöön ja palveluohjaus ovat tärkeitä asioita nuorten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä. Tähän työhön tarvitaan kaupunkitasoisia linjauksia, jotka helpottavat työntekijöiden työtä ja yhtenäistävät eri toimijoiden toimintatapoja. Nuorille on selkeämpää, kun heidän keskeisissä toimintaympäristöissään – kuten koulussa ja nuorisopalvelujen toiminnoissa – toimitaan samalla tavalla esimerkiksi päihteiden käyttöön puuttumisessa. Tavoitteena on, että toimintamalli linjaa mahdollisimman pitkälle yhteiset käytännöt, mutta jättää myös tilaa toimintayksiköiden omalle suunnittelulle yhdessä nuorten kanssa, jolloin nuorten sitoutuminen on todennäköisesti vahvempaa.

Espoon mielenterveys- ja päihdeohjelmassa (2007) on yhdeksi toimenpiteeksi määritelty yhteisen mallin luominen koulujen päihdekasvatukseen, sillä koulujen päihdeohjelmat ja toimintamallit ovat keskenään kovin erilaisia ja vanhentuneet erityisesti palveluohjauksen osalta. Malleista myös puuttuvat tupakointiin liittyvät asiat, jotka on tarpeen lisätä sen myötä, että Espoo julistautui savuttomaksi kaupungiksi vuoden 2010 alusta. Nuorisopalveluilla on olemassa toimintamalli päihteiden käyttöön puuttumisesta ja päihteiden käytön ehkäisemisestä vuodelta 2006. Malli on ollut hyvä käytännön työkalu nuorisonohjaajille, jotka kohtaavat työssään paljon lapsia ja nuoria, mutta malli on hyvä päivittää ja yhtenäistää muiden toimijoiden mallien kanssa.

Em. mielenterveys- ja päihdeohjelman mukaan Espoossa edistetään lapsille, nuorille ja perheille tarkoitettujen tilojen ja kulttuuri-, urheilu- ja vapaa-ajan tapahtumien päihteettömyyttä. Lisäksi Savuton Espoo -ohjelmassa kaupunki on päättänyt, että järjestöavustusten yhdeksi kriteeriksi tulee savuttomuuden edistäminen ja että urheilupaikkojen katsomoiden tulee olla savuttomia. Myös monet kaupungin avustusta saavat järjestöt ja seurakunnat ovat itse sitoutuneet päihteettömyyden edistämiseen. Tätä kautta työ päihteiden käytön ennaltaehkäisemiseksi ja mielekkään vapaa-ajan toiminnan tarjoamiseksi laajenee kaupungin omien toimijoiden ulkopuolelle kattaen siten myös useamman lapsen ja nuoren.

Suunnitelman on laatinut työryhmä, joka työskenteli kevään 2011 aikana. Ryhmän tapaamisia oli seitsemän. Työryhmän jäseniä olivat:

- Aluekuraattori Terhi Pippuri (puheenjohtaja), Suomenkielisen opetuksen tulosyksikkö
- Koulukuraattori Gunilla Biström, Ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulosyksikkö
- Johtava sosiaalityöntekijä Ann-Britt Knoblock, Perhe- ja sosiaalipalvelujen tulosyksikkö
- Nuorisonohjaaja Jenni Kortemäki, Nuorisopalvelujen tulosyksikkö
- Ohjaaja Marika Mäntyniemi, Terveyspalvelujen tulosyksikkö, Nuorisopoliklinikka
- Osastonhoitaja Aino Ruotsalainen, Perhe- ja sosiaalipalvelujen tulosyksikkö
- Erytysuunnittelija Elina Savola (sihteeri), Terveyspalvelujen tulosyksikkö (ryhmän jäsen 15.4.2011 asti)

Ryhmässä vieraili asiantuntijana ehkäisevän päihdetyön suunnittelija Maria Normann Klaari Helsingistä. Suunnitelma oli esillä Espoon kaupungin Päihdeasiain neuvottelukunnassa kaksi kertaa ja Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtoryhmässä kerran.

Työryhmä raportoi työskentelyn etenemisestä johtoryhmälle, jonka jäseniä olivat:

- Opetuspäällikkö Ilpo Salonen (pj.)
- Kuraattoripalvelujen päällikkö Kirsi Hatanpää
- Nuorisoasianpäällikkö Tero Luukkonen
- Opetuspäällikkö Outi Saloranta-Eriksson
- Erityissuunnittelija Elina Savola (15.4.2011 asti)
- Asiantuntija Kyösti Uotinen

Suunnitelma on hyväksytty käyttöönotettavaksi lokakuusta 2011 alkaen niiden sivistystoimen tulosyksiköiden johtoryhmissä, joiden toiminta keskittyy lapsiin ja nuoriin.

2. PÄIHTEIDEN KÄYTÖN ENNALTAEHKÄISY

Ehkäisevä päihdetyö on toimintaa, jonka tavoitteena on edistää terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia edistämällä päihdeettömiä elintapoja, ehkäisemällä ja vähentämällä päihdehaittoja sekä lisäämällä päihdeilmion ymmärrystä ja hallintaa. Ehkäisevän päihdetyön tavoitteena on luoda vastuullinen kasvuympäristö lasten ja nuorten hyvinvoinnin lisäämiseksi. Tavoitteiden toteutuminen edellyttää pitkäjännitteistä ja tavoitteellista yhteistyötä lasten ja nuorten, heidän vanhempiensa, koulujen, nuorten parissa toimivien aikuisten sekä yhteiskunnan päättäjien välillä. Ehkäisevällä päihdetyöllä vaikutetaan päihdehaittoihin, asenteisiin ja oikeuksiin. Vaikutukset ulottuvat myös päihdehaittoilta suojaaviin tekijöihin, niiden riskitekijöihin sekä päihteiden käyttöön ja käyttötapoihin yleisesti. (Ideoita koulujen ja oppilaitosten päihde-ehkäisy-suunnitelmiin 2010.)

Lapset ja nuoret omaksuvat terveyteen, terveystottumuksiin ja päihteisiin liittyvät asenteet, taidot ja tiedot yhteisön, perheen ja ystävien sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Aikuisten mallien mukaisesti nuorten valinnat vaihtelevat raittiudesta tai hillitystä kokeilusta runsaaseen, päihtymystä tavoittelevaan päihdeiden käyttöön. Valinnat ovat sidoksissa myös nuoren elämäntilanteeseen, voimavaroihin ja taustatekijöihin, jotka voivat joko altistaa tai suojata nuorta. Sisäisistä voimavaroista tärkeitä ovat sosiaaliset taidot, itsetunto ja tieto. Ulkoisista voimavaroista tärkeimpiä ovat vanhempien ja ystävien tuki sekä harrastusmahdollisuudet. Yksilöllisen tuen varmistamiseksi on tärkeää tunnistaa nuorten päihdeiden käyttöön liittyviä suojaavia voimavaroja tai altistavia taustatekijöitä. Tällöin voidaan tukea yksilöllisten tarpeiden mukaan erityisesti niitä nuoria, joilla on muita suurempi riski päihdekokeilujen jatkamiseen. (Pirskanen 2011.)

2.1 Suojaavat tekijät ja riskitekijät

Terveyttä suojaavilla tekijöillä tarkoitetaan sellaisia tekijöitä, jotka suodattavat riskien vaikutuksia yksilöihin. Terveyttä suojaavia tekijöitä ovat yksilötasolla muun muassa myönteinen elämänasenne, hyvä itsetunto ja myönteinen kuva itsestä sekä kyky ratkaista konflikteja. Tärkeää on se, että lapsi saa jo varhaisessa vaiheessa perusturvaa ja myönteisen kiintymisen kokemisen sekä arvostetuksi ja hyväksytyksi tulemisen kokemuksia. Myös hyvät vuorovaikutustaidot, tukevat ja pysyvät sosiaaliset verkostot ja myönteiset roolimallit ovat olennaisia samoin kuin turvallinen ja luotettava ympäristö, terveellinen yhteiskuntapolitiikka ja julki-set palvelut.

Edellä mainitut tekijät ovat niitä, joilla voidaan kokonaisvaltaisesti edistää hyvinvointia ja terveyttä ja samalla ehkäistä esimerkiksi päihdeongelmia. Näihin tekijöihin voidaan vaikuttaa kotien lisäksi kaupungin palveluissa kuten neuvoloissa, kouluissa ja nuorisopalveluissa sekä

muissa vapaa-ajan palveluissa. Lapsia ja nuoria tuetaan ja motivoidaan mielekkääseen vapaa-ajan viettoon ja harrastustoimintaan.

Terveyttä uhkaavat riskitekijät voivat olla geneettisiä, nuoren persoonallisuuteen kuuluvia ominaisuuksia, lapsuuden perheeseen ja sen toimintakykyyn liittyviä tai erilaisia muita ympäristötekijöitä. Nuoren ominaisuuksia, jotka saattavat lisätä riskiä päihteiden käyttöön, ovat mm. tarkkaavaisuushäiriöt, uhmakkuus- ja käytöshäiriöt tai muuten ilmenevä vaikeasti hallittava temperamentti, aggressiivisuus ja impulsiivisuus. Kovin nuorena aloitetut päihdekokeilut sekä muu riskikäyttäytyminen, traumaattiset elämäntapahtumat ja oppimisvaikeudet altistavat nuorta päihdehäiriöihin. Vanhempien sallivuus nuoren päihteiden käytölle, puutteellinen vanhemmuus sekä riitaisa kodin ilmapiiri voivat vaikuttaa siihen, miten helposti nuori ajautuu ongelmiin päihteiden kanssa. (Lepistö, von der Pahlen, Marttunen 2009.) Myös kaveripiirin vaikutus nuoren omiin valintoihin on merkittävä. Kaveripiirin huumeiden käyttö lisää huomattavasti alttiutta varhaisiin huumeekokeiluihin (Nuorten kannabiskokeilut yleistyneet 2010).

2.2 Vanhempien tukeminen päihdeasioissa

Vanhemmat toivovat lapsilleen hyvää ja tervettä elämää, johon päihderiippuvuus ei kuulu. Vanhempien on hyvä tietää perusasiat päihteistä ja riippuvuudesta. Lasten ja nuorten kanssa tulee keskustella päihteistä ja niihin liittyvistä asenteista. Lasten ja nuorten päihteiden käytön ehkäisy on asennekasvatusta, jonka tavoitteena on lapsen ja nuoren terve itsetunto, hyvät ongelmanratkaisutaidot ja vastuullinen asenne päihteisiin.

Vanhempien ja muiden aikuisten tehtävänä on tehdä päihteiden kokeilusta ja käytöstä lapselle ja nuorelle mahdollisimman hankalaa. Vanhempien oma malli vaikuttaa lapsen ja nuoren päihteiden käyttöön, mutta tärkeää on myös selkeä ja johdonmukainen kielteinen asennoituminen ja puuttuminen alaikäisen päihdekokeiluihin. Nuoren tekemisiä on valvottava niin, että kiinni jäämisen riski on todellinen. Jos nuori tietää, että tupakan tai alkoholin kokeilusta on seuraamuksia, kokeilutilanteiden lukumäärä ja nautitun päihteen määrä jää todennäköisesti vähäisemmäksi. Tämä vähentää riippuvuusriskiä. Nuori saa vanhemmilta ”vastuksen” päihdekokeiluina ilmenevälle kapinoinnilleen ja viestii, että hänen ei sallita kapinoidessaan tehdä vahinkoa itselleen.

Sivistystoimessa tuetaan vanhempia oman lapsensa päihdekasvatuksessa esimerkiksi pitämällä päihdeasioita esillä koulujen vanhempainilloissa. Kaikille yläkouluun siirtyvien oppilaiden vanhemmille jaetaan *Vauhdilla aikuisuuteen? Selviytymisopas nuoren vanhemmille* -opas, jossa kerrotaan miten vanhemmat voivat ehkäistä lapsensa päihteiden käyttöä. Opas kannustaa suhtautumaan asiallisen kielteisesti lapsen päihdekokeiluihin ja muistuttaa siitä, että tutkimusten mukaan paras tapa ehkäistä myöhempää ongelmakäyttöä on viivyttää nuoren alkoholin käytön aloittamista mahdollisimman myöhäiseksi.

Vuosina 2011–2012 Espoon kaupunki kampanjoi vanhemmuuden vahvistamisen ja sitä kautta lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin puolesta. Kampanjan tavoitteena on tukea arkielämän hyvää vanhemmuutta ja haastaa kaikki kasvatusvastuussa olevat aikuiset edistämään lasten ja nuorten hyvinvointia. Vanhemmuus-kampanjan aikana vanhemmuutta sekä lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavia teemoja tullaan käsittelemään mm. erilaisissa tapahtumissa, joita kaupungin yksiköt ja yhteistyökumppanit järjestävät.

2.3 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen päihdekasvatuksellinen ennaltaehkäisevä työ päivähoitossa ja esiopetuksessa toteutuu kasvatuskumppanuudessa vanhempien kanssa. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden* (2005) mukaisesti kasvatuskumppanuuteen liittyvistä arvoista, näkemyksistä ja vastuista keskustellaan sekä kasvattajayhteisön kesken että vanhempien kanssa. Varhaiskasvatuksessa painotetaan lapsuuden itseisarvoista luonnetta, lapsuuden vaalimista ja lapsen ohjaamista ihmisenä kasvamisessa. Vanhemmille järjestetään kasvatuskeskusteluja paitsi oman lapsen osalta myös yhdessä muiden vanhempien ja koko henkilöstön kanssa, jolloin teemana voi olla myös terveyden edistäminen.

Espoon esiopetuksen opetussuunnitelman (2011) mukaan esiopetuksessa lapsen kanssa keskustellaan terveydestä, turvallisuudesta ja hyvinvoinnista sekä ohjataan ymmärtämään niiden merkitys. Lasta ohjataan huolehtimaan terveydestään ja ymmärtämään terveellisten elämäntapojen perusteet ja oman toiminnan vaikutus hyvinvointiin. Näihin arvoihin ja päämääriin liittyvät terveyden edistäminen ja sitä kautta päihteiden käytön ennaltaehkäiseminen varhaiskasvatuksessa. Vanhempien kanssa keskustellaan myös vanhempien omasta päihitteettömyydestä esimerkiksi lapsen hakutilanteisiin liittyen. *Varhaiskasvatuksen turvallisuuskäsikirja ja toimintaohjeet* (2011) opastaa henkilökuntaa toimimaan lapsen turvallisuutta edistävissä ja tilanteissa, joissa lapsen turvallisuus on vaarantunut.

Tutkimusten mukaan lähes joka neljännen suomalaisen lapsuudenkodissa on käytetty lapsen näkökulmasta liikaa päihteitä. Jokaisessa päiväkotiryhmässä ja koululuokassa voi olla lapsia, joiden kotona käytetään alkoholia häiritsevästi. Kaikkein suojattomimpia ovat pienimmät lapset, joiden on vaikea ilmaista omia kokemuksiaan, ja jotka toisaalta ovat täysin vanhempiensa hoivan varassa. Varhaiskasvatus on avainasemassa siten, että siellä työntekijöillä on erinomainen mahdollisuus tuoda esiin huolensa ja puuttua asioihin jo varhaisessa vaiheessa. Koska lähes kaikki lapset ovat jossain vaiheessa päivähoitossa tai esiopetuksessa, niissä on hyvä mahdollisuus lasta häiritsevän alkoholin käytön tunnistamiseen, asioihin puuttumiseen ja sekä lapsen että vanhempien tukemiseen riittävän ajoissa. (Itäpuisto ja Taitto 2010.)

2.4 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy peruskoulussa ja lukiossa

Perusopetuslain (628/1998) 29 §:n mukaan oppilaalla ja *lukiolain* (629/1998) 21§:n mukaan opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä edellyttää päihteiden vastaisen työn kehittämistä koulu yhteisössä. Kouluilla on merkittävä rooli päihitteettömyyden edistämiseksi, koska koulu on lasten ja nuorten keskeinen toimintaympäristö ja tavoittaa säännöllisesti koko ikäluokan lapset ja heidän huoltajansa. Päihdekasvatuksen tulee olla koko lapsuuden ja nuoruuden kestävä oppimisprosessi, jatkumo varhaiskasvatuksesta peruskouluun ja lukioon sekä ammatilliseen koulutukseen. Selkeyden vuoksi tekstissä käytetään jatkossa peruskoulun oppilaista ja lukion opiskelijoista käsitettä oppilas.

Sekä *perusopetuksen* (2004) että *lukion* (2003) *opetussuunnitelman perusteiden* mukaan terveystiedon opetuksen tehtävänä on edistää oppilaiden terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta tukevaa osaamista. Terveyden edistämiseen ja päihteiden käytön ennaltaehkäisyyn liittyviä asioita käsitellään *Espoon suomenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelman* (2007) mukaan alakoulussa ympäristö- ja luonnontiedossa sekä fysiikassa ja kemiassa. Yläkoulussa päihteet ovat aiheena terveystiedossa. *Espoon ruotsinkielisen perusopetuksen opetussuunnitelman* (2004) mukaan päihteet ovat aiheena alakoulussa ympäristö- ja luonnontiedossa, biologiassa sekä fysiikassa ja kemiassa, ja yläkoulussa terveystiedossa (Taulukko 1.). Lukio-opinnoissa päihteet ovat aiheena terveystiedon syventävällä kurssilla.

Taulukko 1. Päihteet osana peruskoulujen opetussuunnitelmia

Luokka-aste	Espoon suomenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma	Luokka-aste	Espoon ruotsinkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma
1.-4. lk.	Terveystietoon liittyviä käsitteitä, sanastoa, toimintatapoja Ympäristö- ja luonnontieto	3.-4. lk.	Terveystietoon ja hyvinvointiin liittyviä käsitteitä, sanastoa Ympäristö- ja luonnontieto
4. lk.	Päihde- ja vaikuteaineet, tupakka, alkoholi, huumeet, lääkkeet Ympäristö- ja luonnontieto	6. lk.	Tietoa päihteistä (alkoholi, huumeet ja tupakka), päihdeaineiden vaikutus ihmisen ruumiiseen Biologia
5.-6. lk.	Päihde- ja vaikuteaineiden vaarallisuus Fysiikka ja kemia	6. lk.	Tietoa päihdeaineista Fysiikka ja kemia
6. lk.	Päihde- ja huumausaineet Fysiikka ja kemia	7. lk.	Perustietoa terveydestä Terveystieto
7. lk.	Omasta terveydestä huolehtiminen, tupakointi Terveystieto	8. lk.	Tupakka, alkoholi ja muut päihdeaineet, päihdeaineiden terveysriskit Terveystieto
8. lk.	Alkoholi ja muut päihteet Terveystieto	9. lk.	Elämäntapojen vaikutus terveyteen Terveystieto

Espoon suomenkielisen perusopetuksen ja ruotsinkielisen perusopetuksen opetussuunnitelmien mukaan koulujen tulee ennaltaehkäistä oppilaiden päihteiden käyttöä sekä puuttua tupakointiin, alkoholin ja muiden päihteiden käyttöön. Päihteiden käyttöä ehkäistään kouluissa kasvatuksellisin keinoin. Päihteiden käytön ehkäisyyn liittyvä opetus on osa laajempaa terveys-, tapa- ja laillisuuskasvatusta ja koulun kokonaistoimintaa. Koulussa tulee olla selkeät päihteisiin liittyvät säännöt, päihteettömyyttä tukeva ilmapiiri ja päihteisiin liittyvää opetusta. Oppilaat ja heidän vanhempansa tulisi ottaa mukaan suunnittelemaan päihteettömyyden edistämistä.

Koulussa tulee antaa oppilaille mahdollisuus keskustella heidän asenteistaan päihteisiin. Koulussa tulisi vahvistaa oppilaiden itseluottamusta ja lisätä heidän valmiuksiaan tehdä omia päätöksiään. Päihteettömyyden edistämiseksi eivät toimi yksipuoliset luennot tai lyhytkestoiset, yksittäiset toimenpiteet. Myöskään pelkkä materiaalin jakaminen tai yksittäiset päihdeaineet teemapäivät eivät ole riittävän tehokkaita muokkaamaan asenteita päihteiden käytön suhteen. Päihdeasioita tulisi koulussa käydä läpi ns. virittävän valistuksen keinoin, jolloin tavoitteena on herättää oppilaat ajattelemaan ja pohtimaan itsenäisesti sekä tekemään itsenäisiä päätöksiä ja valintoja päihteisiin liittyvissä tilanteissa. Koulussa tarvitaan suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä, jossa ovat mukana kaikki koulun aikuiset. Päihteiden käytön ennaltaehkäisyä ei voida koulussa rajata tietyn ammattiryhmän hoidettavaksi, vaan se tulisi olla osa arkityötä niin opettajilla kuin oppilashuollon asiantuntijoillakin. Yhteistyöhön kannattaa kutsua myös koulun ulkopuolisia tahoja kuten nuorisotoimi tai seurakuntien nuorisotyö.

2.4.1 Oppilas- ja opiskelijahuolto

Oppilas- ja opiskelijahuollon keskeisenä tavoitteena on luoda terve ja turvallinen oppimis- ja kouluympäristö, suojata mielenterveyttä ja ehkäistä syrjäytymistä sekä edistää koulu yhteisön hyvinvointia. Siihen sisältyy sekä yhteisöllistä että yksilöllistä tukea. Tavoitteena on myös välittämisen, huolenpidon ja myönteisen vuorovaikutuksen toimintakulttuurin edistäminen koulu yhteisössä. Oppilas- ja opiskelijahuollolla edistetään sekä oppilaiden oppimista että tasa-painoista kasvua ja kehitystä. Olennaisena tavoitteena on oppimisen esteiden ja muiden ongelmien ehkäiseminen ja varhainen tunnistaminen.

Oppilas- ja opiskelijahuolto kuuluu kaikille koulu yhteisössä työskenteleville. Koulun oppilashuoltotyötä koordinoi moniammatillinen oppilashuoltoryhmä. Lukioissa toimii vastaavasti opiskelijahuoltoryhmä. Oppilas- tai opiskelijahuoltoryhmä on koulussa keskeinen toimija päihteiden käytön ennaltaehkäisemisessä. Oppilas- ja opiskelijahuoltoryhmän jäsenet, kuten kouluterveydenhoitaja ja koulukuraattori, ovat usein myös avainasemassa lapsen ja nuoren avuntarpeen tunnistamisessa, kun kyseessä on päihteiden käyttö.

Kouluterveydenhuollolla on kouluissa merkittävä osuus päihteettömyyden edistämisessä. Koulun tai lukion terveydenhoitaja tapaa kaikki oppilaat tai opiskelijat vuosittain joko yksin tai ryhmässä. Tarkastusohjelma on jatkumo alakoulusta yläkouluun ja lukioon, ja muodostuu määräaikaista sekä yksilöllisen tarpeen mukaisista terveystarkastuksista. Säännölliset terveydenhoitajan tapaamiset antavat hyvän mahdollisuuden ottaa päihteet puheeksi lapsen ikää ja kehitystä vastaavalla tasolla. Tupakointi otetaan puheeksi jokaisessa terveystarkastuksessa 4.–6. luokasta alkaen, sillä silloin alkavat ensimmäiset tupakkakokeilut. Kaikissa laajoissa terveystarkastuksissa (1. luokalla, 5. luokalla, 8. luokalla ja lukion 1. vuosikurssilla) on hyvä ottaa myös vanhempien alkoholin ja tupakan käyttö puheeksi. Vanhemmat ovat aina tervetulleita mukaan lapsensa terveystarkastukseen, mutta erityisen toivottavaa se on juuri laajoissa terveystarkastuksissa.

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon kaikille 8. luokan oppilaille ja lukion 1. vuosikurssin opiskelijoille tehdään terveystarkastuksen yhteydessä nuorten päihdemittari (Adsume). Päihdemittari on kysely, joka on tarkoitettu nuorten päihteiden käytön arviointiin ja päihteettömyyttä edistävän terveystarkastuksen tukimateriaaliksi. Terveydenhoitaja keskusteleo oppilaan kanssa päihteiden käytöstä, antaa tietoa päihteiden terveyshaitoista, tunnistaa ja tarvittaessa puuttuu päihteiden käyttöön. Terveystapaamisissa on hyvä mahdollisuus myös tukea ja kannustaa lapsen ja nuoren päihteettömyyttä.

2.4.2 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy suunnitelma

Jotta koulun päihdekasvatus on tehokasta ja tuloksellista, tulee koulun laatia oma suunnitelmansa päihteiden käytön ennaltaehkäisyä varten. *Espoon suomenkielisen perusopetuksen ja ruotsinkielisen perusopetuksen opetussuunnitelmien* mukaan koululla tulee olla päihteiden käytön ennaltaehkäisy suunnitelma, joka on osa oppilaiden turvallisuuden takaamista ja koulun turvallisuussuunnitelmaa. Vastuu suunnitelman tekemisestä on rehtorilla. Suunnitelmaa laadittaessa koulun kannattaa hyödyntää opettajien, oppilashuollon henkilöstön, oppilaiden, vanhempien ja koulun ulkopuolisten tahojen osaamista laajasti. Myös *Espoon ruotsinkielisen lukiokoulutuksen opetussuunnitelman* mukaan lukiolla tulee olla päihteiden ennaltaehkäisy suunnitelma. Tämän sivistystoimen yhteisen suunnitelman liitteenä on malli, jota peruskoulu tai lukio voi käyttää laatiessaan omaa suunnitelmaansa päihteiden käytön ennaltaehkäisemiseksi (Liitteet 1.–3.).

Suunnittelemalla päihteiden käytön ennaltaehkäisyä lukuvuosittain ja luokka-asteittain, koulu voi koordinoida, mitä koulussa päihdeteeman ympärillä tapahtuu. Monilla kouluilla on toimivat ja hyvät käytännöt esimerkiksi yhteistyöstä nuorisotoimen ja seurakunnan kanssa. Suunnitelma voidaan laatia yhteistyössä koulun ulkopuolisten yhteistyökumppanien kanssa ja miettiä yhteisesti sopivat aikataulutukset, jotta ei tule päällekkäisyyksiä koulujen oman toiminnan ja muiden tahojen toteuttaman ennaltaehkäisevän päihdetyön kanssa. Toisaalta on hyvä varmistaa, että alakoulun viimeisillä luokilla ja yläkoulussa päihdeteema tavoittaa säännöllisesti jossain muodossa kaikki vuosiluokat. Monet koulut tekevät hyvää yhteistyötä myös erilaisten ennaltaehkäisevää päihdetyötä tekevien yhdistysten tai järjestöjen kanssa. Ne voivat tarjota myös hyvän lisäpanoksen koulun omalle ennaltaehkäisevälle päihdetyölle. Järjestöt tarjoavat esimerkiksi asiantuntijavierailuja, erilaisia toiminnallisia päihdeohjelmia, koulutusta tai vierailukohteita.

Päihdesuunnitelmaa laadittaessa kannattaa miettiä myös, onko omassa koulussa hyödynnetty säännöllisesti toteutettavan Kouluterveyskyselyn tulokset riittävän hyvin. Kouluterveyskyselyn tulosten läpikäynti voi olla hyvä avaus dialogiselle vanhempainillalle. Tulokset kannattaa käydä läpi myös oppilaiden kanssa ja miettiä yhdessä mihin oppilaiden hyvinvointiin tai päihteiden käyttöön liittyviin asioihin omassa koulussa erityisesti pitäisi kiinnittää huomiota. Oppilailta saattaa myös tulla uusia toteuttamiskelpoisia ideoita, joilla päihdeettömyyden edistämistä voidaan koulussa lisätä. Monissa kouluissa oppilaat ovat jo nyt mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa päihteiden käytön ennaltaehkäisyä. Esimerkiksi tukioppilaiden pitämät päihdetunnit antavat oppilaille tärkeän vertaistuen kielteisessä asenteessa päihteiden käyttöön.

Päihteiden käytön ennaltaehkäisysuunnitelma tulee koulussa päivittää lukuvuosittain. Koulussa tulee sopia vastuuhenkilö, joka huolehtii asiasta yhdessä oppilashuoltoryhmän kanssa ja esittelee lukuvuosittain päivitetyn suunnitelman koko kouluyhteisölle. Oppilaiden osallistaminen suunnitelman tekemiseen on tärkeää. Heidät tulee ottaa mukaan myös arvioitaessa suunnitelman toteutumista. Päihdesuunnitelman tuloksia ja vaikuttavuutta tulee arvioida säännöllisesti. Kouluterveyskysely ja muut nuorille tehdyt kyselyt toimivat hyvinä tiedonlähteinä. Seuranta kannattaa kohdistaa päihdesuunnitelman käytännön toteutukseen sekä tulosten ja tavoitteiden saavuttamiseen.

2.5 Päihteiden käytön ennaltaehkäisy nuorisopalveluissa

Kunnan nuorisotyöhön ja -politiikkaan kuuluvat nuorten kasvatuksellinen ohjaus, toimintatilat ja harrastusmahdollisuudet. Nuorisopalvelut tukee vanhempia kasvatustyössä, ja omalta osaltaan pyrkii lisäämään kaupungin eri alueilla viihtyisyyttä ja turvallisuutta. Alueilla toimitaan tiiviissä yhteistyössä muiden lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa. Nuorisopalvelujen tarjoama päihdekasvatus antaa nuorille asianmukaista tietoa päihteiden käytöstä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Nuorille tarjotaan virikkeellistä, turvallista ja laadukasta vapaa-ajantoimintaa. Nuorisonohjaajat motivoivat ja tukevat nuoria erilaisten harrastusten piiriin. Näillä erilaisilla keinoilla pyritään paitsi tarjoamaan nuorille mielekästä vapaa-ajan tekemistä, myös myöhentämään mahdollisia päihdekokeiluja.

Nuorisopalvelujen nuorille tarjoama toiminta painottuu iltoihin ja viikonloppuihin, jolloin nuorille tarjotaan päihdeetön vaihtoehto viettää perjantai- ja lauantai-iltoja. Tämä on merkittävä asia, sillä 15–29 -vuotiaiden nuorten alkoholin käyttö keskittyy vanhempien ikäluokkien alkoholin käyttöä voimakkaammin nimenomaan viikonloppuihin. Sama pätee sekä pienempien että suurempien kulutusmäärien kertoihin, mutta erityisen voimakkaasti viikonloppuihin keskittyvät nuorten runsaan juomisen kerrat. (Mustonen, Metso, Mäkelä 2010.) Näin ollen on

tärkeää, että nuorille on tarjolla päihteetön vaihtoehto viikonloppuiltojen viettämiseen muiden nuorten kanssa.

Nuorisopalveluissa yhteistyö vanhempien kanssa on ensiarvoisen tärkeää. Lasten ja nuorten kokonaisvaltainen hyvinvointi, turvallisuus ja huolenpito ovat suojaavia tekijöitä ja niiden toteuttamiseen nuorisotoimessa panostetaan. Nuorisonohjaajat ovat alansa ammattilaisia ja heillä on asianmukaiset tiedot päihteisiin liittyvistä asioista ja ilmiöistä. Mikäli lapsella tai nuorella havaitaan päihteiden käyttöä tai muita ongelmia, niihin puututaan. Vaikka nuorisonohjaajien ja nuoren suhde perustuu luottamukselliseen vuorovaikutukseen, nuorelle tehdään selväksi, että työntekijöillä on velvollisuus ilmoittaa tietyt asiat tai huolenaiheet huoltajille.

Nuorisopalvelut tarjoaa lapsille ja nuorille mielekästä vapaa-ajan tekemistä tarjoamalla avointen nuorteniltojen lisäksi erilaisia harrastusmahdollisuuksia, kuten bänditoimintaa, teatteria ja erilaisia kädentaitoja, sekä koulujen loma-aikoina retkiä ja leirejä. Nuorisopalveluiden erityisen tuen työmuoto on kohdennettu yksilö- ja pienryhmätyö, jossa käytetään erilaisia nuorisotyön menetelmiä. Kohdennetun pienryhmätyön piirissä toimiviin ryhmiin ohjataan erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria yhteistyössä koulujen kanssa. Nuorisopalvelut tukee myös nuorisoyhdistysten tekemää nuorisotoimintaa. Kaikki toiminta on päihteetöntä ja tukee näin nuoria päihdeettömyyteen sekä myöhentämään päihdekokeiluja.

Nuorisopalvelut on mukana nuorten juhlimispäivien palveluoperaatioissa, jotka ovat uuden vuoden aattona, vappuna ja koulujen päättymisen viikonloppuna. Kulttuurinen nuorisotyö vahvistaa nuoren elämänhallintaa ja kansalaisvalmiuksia. Kulttuurista nuorisotyötä tehdään yhteistyössä pääkaupunkiseudun kaupunkien kanssa toteuttamalla nuorille kulttuuritapahtumia, kuten DanceAction ja Loiste-tapahtumat.

Nuorisopalvelut osallistuu vuosittain Ehkäisevän päihdetyön viikkoon, joka järjestetään viikolla 45. Nuorisotiloilla ohjaajat keskustelevat tällöin nuorten kanssa päihteisiin liittyvistä asioista Selvästi HOT-materiaalia apuna käyttäen. Valtakunnallinen Ehkäisevän päihdetyön teemaviikko on alan toimijoiden yhteinen vuosittainen esiintulo, jolla herätetään keskustelua ajankohtaisista päihdekysymyksistä ja nostetaan näkyviin ehkäisevää päihdetyötä toteuttavia tahoja ja heidän toimintaansa. Ehkäisevän päihdetyön viikkoa on vietetty vuodesta 2000 alkaen.

2.6 Päihdekasvatusmateriaalit

Terveysaineistojen arviointiin on olemassa Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen (nyk. Terveystieteiden tutkimuskeskus) vuonna 2006 laatima kriteeristö, jota on mahdollista hyödyntää tarkistuslistana. Laatukriteerit löytyvät osoitteesta:

<http://www.stakes.fi/FI/Kehittaminen/valineet/laatusuosituksia/paihdeetyo/index.htm>

Lisää ehkäisevän päihdetyön laadusta voi lukea sivustolta:

http://neuvoa-antavat.stakes.fi/FI/kehittaminen/laatu/ept_laatu.htm

Keskeisimmät Espoossa käytössä olevat päihdekasvatusmateriaalit:

Selvästi HOT -päihdekasvatusmateriaali on Espoon Nuorisopalvelujen yhdessä Humanistisen ammattikorkeakoulun opiskelijoiden kanssa tekemä materiaali nuorille suunnattua ehkäisevää päihdetyötä varten. Selvästi HOT -materiaalia hyödynnetään mm. vuosittain järjestettävällä nuorisopalvelujen ehkäisevän päihdetyön viikolla, jolloin nuorisotiloilla keskustellaan yläkouluikäisten kanssa laajasti päihteistä ja tehdään erilaisia harjoitteita. Materiaali sisältää harjoitteita, joiden avulla on helppo virittää nuorten kanssa keskustelua päihteistä. Espoon kaupungin nuorisotilat ovat käyttäneet Selvästi HOT -materiaalia vuodesta 2008 lähtien. Harjoitteet soveltuvat käytettäväksi myös yksitellen. Materiaali löytyy Nuorisopalvelujen Internet-sivuilta osoitteesta:

<http://www.espoo.fi/default.asp?path=1;28;11884;15032> suomeksi

<http://www.esbo.fi/default.asp?path=32372;37332;37340;32411> ruotsiksi

Espoolaisten yläkouluikäisten vanhemmille tarjotaan tietoja ja neuvoja **Vauhdilla aikuisuuteen? Selviytymisopas nuorten vanhemmille** -oppaassa. Espoon kaupungin ja Espoon seurakuntien yhdessä julkaisemaa opasta jaetaan nuorten vanhemmille ja se on myös kaikkien nuorten ja heidän perheidensä kanssa työskentelevien käytössä. Opas sisältää ajatuksia päihteistä Internetin käyttöön ja seurusteluun. Opas on jaettu suomenkielisissä peruskouluissa vuosina 2010 ja 2011 kaikille 7. luokkalaisten vanhemmille. Opas löytyy Nuorisopalvelujen Internet-sivuilta osoitteesta:

<http://www.espoo.fi/default.asp?path=1;28;11884;15032>

Syksystä Syksyyn -toiminta on Helsingin NMKY:n hallinnoimaa ehkäisevää päihdetyötä. Syksystä Syksyyn -ohjelma perustuu kerrontaan (narratiivisuus), vuorovaikutukseen ja osallisuuteen. Se sisältää lapsille ja nuorille tarkoitetun ryhmämuotoisen tarinatuokion sekä vanhempainillan. Malli on käytössä Espoonlahden alueella, jossa ohjelmaa ovat toteuttaneet nuorisotoimi ja suomenkieliset koulut yhdessä. Lisätietoja:

http://www.paihdekasvatus.fi/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=3&Itemid=5

Ehkäisevän päihdetyön materiaaleja voi etsiä seuraavista tietokannoista:

- Terveyden edistämisen keskuksen ylläpitämä materiaalitietokanta
<http://ep-materiaalit.dav.fi/>
- Preventiimin resurssipankki
<http://www.preventiimi.fi/resurssipankki>

Muita hyväksi havaittuja Internet-sivustoja:

Työkalupakki on tupakointia käsittelevä verkkosivusto opettajille ja muille lasten ja nuorten parissa työskenteleville. Sivusto tarjoaa ajankohtaista tietoa tupakasta sekä valmista materiaalia tehtävistä videotäkiin hyödynnettäväksi oppitunneilla, nuortentoiminnassa ja vanhem-

painilloissa. Työkalupakki sisältää omat osionsa alakouluille, yläkouluille ja lukioille, ammatillisille oppilaitoksille sekä seurakunnille: <http://www.tyokalupakki.net>

A-klinikkasäätiön ylläpitämä sivusto, joka pitää sisällään asianmukaista ja ajankohtaista faktatietoa päihteistä: www.paihdelinkki.fi/tietoiskut

Muita tupakointiin liittyviä sivustoja:

- www.stumppi.fi
- www.fressis.fi
- www.smokefree.fi

Ruotsinkielisiä sivustoja:

- www.drugsmart.se
- www.can.se
- www.tobaksfakta.se

3. VARHAINEN PUUTTUMINEN PÄIHTEIDEN KÄYTTÖÖN

Varhainen puuttuminen päihteiden käyttöön tarkoittaa päihteiden käytön puheeksiottoa mahdollisimman varhain. Parhaimmillaan varhainen puuttuminen on huolen esille ottoa, sekä toimintakykyä ja hyvinvointia tukevien ratkaisuvaihtoehtojen etsimistä. Riskien ja huolen kertominen sekä varhainen puuttuminen on nuoren edun mukaista tilanteissa, joissa nuori vaarantaa päihteiden käytöllään terveyttään ja kehitystään. Aikuisen vastuullisuus edellyttää puuttumista terveyttä vaarantavaan tilanteeseen jäämättä odottamaan, että nuori mahdollisesti joskus tiedostaa tilanteensa itse. Vaikka nuori ei itse tunnista päihteiden käytön aiheuttamaa ongelmaa, perustellaan hänelle välttämättömyyttä ottaa yhteys alle 18-vuotiaan huoltajiin ja tarvittaessa lastensuojeluun. *Lastensuojelulain* (417/2007) 25 §:n ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia sivistystoimen työntekijöitä.

Lastensuojelulaki 417/2007, 25 § Ilmoitusvelvollisuus

Sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen, nuorisotoimen, poliisitoimen, Rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanotto toimintaa harjoittavan yksikön, perheryhmäkodin ja muun asuinyksikön, hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön taikka koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivat henkilöt sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Lastensuojeluilmoitus tehdään kirjallisesti lapsen tai nuoren asuinalueen mukaiseen lastensuojeluun (Liite 4.). Tärkeintä on, että ilmoitus tehdään viipymättä. Ilmoitusvelvollisilla ei ole

lain mukaan harkintavaltaa, jonka perusteella he olisivat oikeutettuja siirtämään lastensuojeluilmoituksen tekemistä sen vuoksi, että itse arvioivat, ettei ilmoitus todennäköisesti tule johtamaan välittömiin lastensuojelutoimenpiteisiin. Lastensuojeluilmoituksen tekemistä ei myöskään voi viivästyttää tai jättää tekemättä sillä perusteella, että arvioi jonkun muun tahon jo tehneen samasta asiasta ilmoituksen. Toisen tahon ilmoitusvelvollisuus ei poista omaa ilmoitusvelvollisuutta. (Lastensuojelun käsikirja 2007.)

Lastensuojelulain mukainen ilmoitusvelvollisuus voidaan toteuttaa myös yhdessä lapsen tai hänen vanhempansa kanssa tehtynä pyyntönä lastensuojelutarpeen arvioimiseksi. Pyyntö on lastensuojeluilmoituksen tavoin tehtävä viipymättä ja sitä tehtäessä on aina annettava tiedoksi pyynnön tekemiseen johtaneet syyt.

Vuonna 2008 voimaan tullessa lastensuojelulaissa korostetaan voimakkaasti ehkäisevän työn merkitystä. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tarvetta voidaan vähentää havaitsemalla varhain lasten huolenpitoon ja kasvatukseen liittyvät ongelmatilanteet sekä tarjoamalla jo peruspalveluissa perheille varhaista tukea niistä selviytymiseksi. Laki sisältää myös säännökset siitä, miten lasten ja perheiden tarvitsema kasvatuksellinen tuki tulee järjestää. Yhteinen pohdinta ja toimenpiteiden huolellinen perustelu auttaa lasta tai nuorta ymmärtämään varhaisen puuttumisen ja tuen tuoman merkityksen oman hyvinvointinsa kannalta. Päihteitä käyttävää lasta tai nuorta ja hänen perhettään ei jätetä yksin vaan ohjataan hoitoon ja avun piiriin.

3.1 Energiajuomat

Energiajuomilla tarkoitetaan kofeiinipitoisia virvoitusjuomia, joita markkinoidaan erityisesti suorituskyvyn ja kestävyuden parantamiseen. Nimestään huolimatta ne eivät sisällä sen enempää energiaa eli sokeria kuin muutkaan tavalliset virvoitusjuomat, vaan "energiaa" oletetaan antavan juomien piristävät yhdisteet, kuten kofeiini, guarana, tauriini tai glukuronolaktoni. Näiden lisäksi juomia on usein täydennetty vaihtelevalla määrällä B-ryhmän vitamiineja, inositolia ja koliinia. Kupillisessa kahvia kofeiinin määrä on suhteessa sama kuin yhdessä energiajuoma-annoksessa. Energiajuomien kulutus eroaa lämpimän kahvikupillisen juonnista siten, että energiajuomaa on helpompi kuluttaa suurempia määriä kerralla.

Nuorten keskuudessa suosituilla energiajuomilla ei ole positiivisia vaikutuksia terveyteen. Kofeiini on aine, joka saattaa aiheuttaa lapsille ja nuorille jo pieninäkin määrinä levottomuutta, keskittymiskyvyn puutetta ja ärtyneisyyttä. Lisäksi energiajuomat sisältävät myös muita piristäviksi tarkoitettuja aineita, joiden kaikkia terveysvaikutuksia ei vielä tiedetä. Liiallisesta energiajuomien käytöstä voi aiheutua muun muassa päänsärkyä, sydämentykytystä ja yöunien menetystä. (Elintarviketurvallisuusvirasto Evira 2010.)

Energiajuomia kulutetaan hyvän maun ja piristävän vaikutuksen vuoksi. Lisävirtaa juomat eivät aina kuitenkaan takaa. Energiajuomien käytöstä lapsi tai nuori voi kuitenkin oppia haitallisen tavan käyttää stimulantteja oman vireystilansa säätelyyn sen sijaan että ollessaan väsynyt esimerkiksi menisi illalla aikaisemmin nukkumaan. Energiajuomia ei suositella lapsille, raskaana oleville tai kofeiiniherkille henkilöille. Elintarviketurvallisuusviraston (Evira) suositus perustuu juomien korkeaan kofeiinipitoisuuteen. Elintarviketurvallisuusvirasto edellyttää tämän vuoksi, että energiajuomien pakkausmerkinnöissä tulee olla varoitusmerkintä liiallisen käytön haitoista ja suositus vuorokautisesta käyttömäärästä, joka on yleensä muutamia tölkejä päivässä. Varoitusmerkinnöistä huolimatta energiajuomien ostamiselle ei Suomessa ole ikärajaa. Kuitenkin jotkut kauppiat ovat vapaaehtoisesti kieltäytyneet energiajuomien myynnistä alle 15-vuotiaille.

Vastuu energijuomien käytöstä on lasten vanhemmilla. Kouluissa ja nuorisopalveluissa voidaan antaa lapsille ja nuorille tietoa energijuomista ja kannustaa tekemään oman terveyden kannalta myönteisiä valintoja.

3.2 Varhaisen puuttumisen toimintamallit peruskoulussa ja lukiossa

Sekä *Espoon suomenkielisen että ruotsinkielisen perusopetuksen opetussuunnitelman* mukaan oppilaalle tulee tarjota apua joko palveluihin ohjaamalla tai koulun oman asiantuntijuuden avulla, mikäli koulun henkilöstö saa tietoonsa oppilaan perheessä olevista vaikeuksista, esimerkiksi päihdeongelmista. Opettajalla niin kuin kaikilla aikuisilla tulee olla rohkeus puuttua nuoren päihteiden käyttöön ja ottaa asia puheeksi. Jokainen päihde-epäilytapaus on yksilöllinen ja vaatii yksilöllisen käsittelyn. On kuitenkin helpompaa lähteä liikkeelle, jos koulun työntekijöiden toimintaa ohjaa yhteisesti sovittu toimintatapa, joka on kaikkien tiedossa (esimerkiksi mitä tekee opettaja, mitä kouluterveydenhoitaja ja koulukuraattori). Koulun tekemät päihteiden käyttöön liittyvät säännöt tuovat turvallisuutta ja antavat aikuisille yhteiset toimintaohjeet. Säännöt myös lisäävät oppilaiden tasa-arvoista kohtelua. Päihde-epäilyssä tulee muistaa hienotunteisuus. Oppilaan leimaamista tulee välttää. Tärkeää on myös pitää mielessä salassapitosäännökset sekä yhteydenpito oppilaan huoltajiin. Toiminnan tavoitteena tulee olla oppilaan etu.

3.2.1 Tupakointi

Valtaosa suomalaisnuorista on tupakoimattomia. Kouluterveyskysely kuitenkin osoittaa, että hyväksyvät asenteet tupakointia kohtaan ovat yleistyneet yläkoululaisilla ja lukiolaisilla. Harva aloittaa tupakkatuotteiden käyttöä enää täysi-ikäisenä. Siksi juuri peruskoulussa ja lukiossa on tärkeää ennaltaehkäistä tupakointia ja puuttua tupakointiin heti, kun sitä tapahtuu.

Nuoret tietävät pääosin tupakkatuotteiden käytöstä aiheutuvat vakavimmat haitat, kuten keuhko- ja suusyövät. Haitat nähdään usein aikuisuuden ongelmina, joilla ei ole vaikutusta hetkessä elävän nuoren elämään. Monet haitat alkavat kuitenkin ilmetä välittömästi tupakoinnin yhteydessä tai lähivuosina. Tupakoinnin aloittamisen riskitekijöitä löytyy niin yksilöstä itsestään kuin hänen sosiaalisista suhteistaan ja ympäristöstään. Tupakointi alkaa vähitellen muuttua ehdollistuneeksi käyttäytymiseksi. Samaan aikaan kehittyy ja voimistuu fyysinen riippuvuus nikotiiniin, joka alkaa säädellä tupakoinnin määrää. Aikuisten vastuulla on suojata lapsia ja nuoria ja turvata heille terveellinen kehitys. Yksi osa tätä on keskeisten tupakoinnille altistavien riskitekijöiden tietäminen ja tunnistaminen.

Uudessa *tupakkalaissa* (698/2010) rajoitetaan tupakkatuotteiden esilläpitoa ja saatavuutta erityisesti lasten ja nuorten arkiympäristössä. Tupakkalain tavoitteena on tupakkatuotteiden käytön loppuminen Suomessa. Uuden lain myötä tupakkatuotteita ja tupakointivälineitä ei saa myydä, välittää tai muuten luovuttaa alle 18-vuotiaalle. Tupakointi on kielletty lasten ja nuorten käytössä olevissa tiloissa, kuten päiväkodeissa, kouluissa ja koulujen ulkoalueilla. Kouluille, nuorisotiloille sekä harrastustoimintaan tämä tarkoittaa systemaattista puuttumista alle 18-vuotiaiden tupakointiin. Koulualueilla tupakointikielto koskee oppilaita ja koulun henkilökuntaa sekä täysin ulkopuolisiakin henkilöitä.

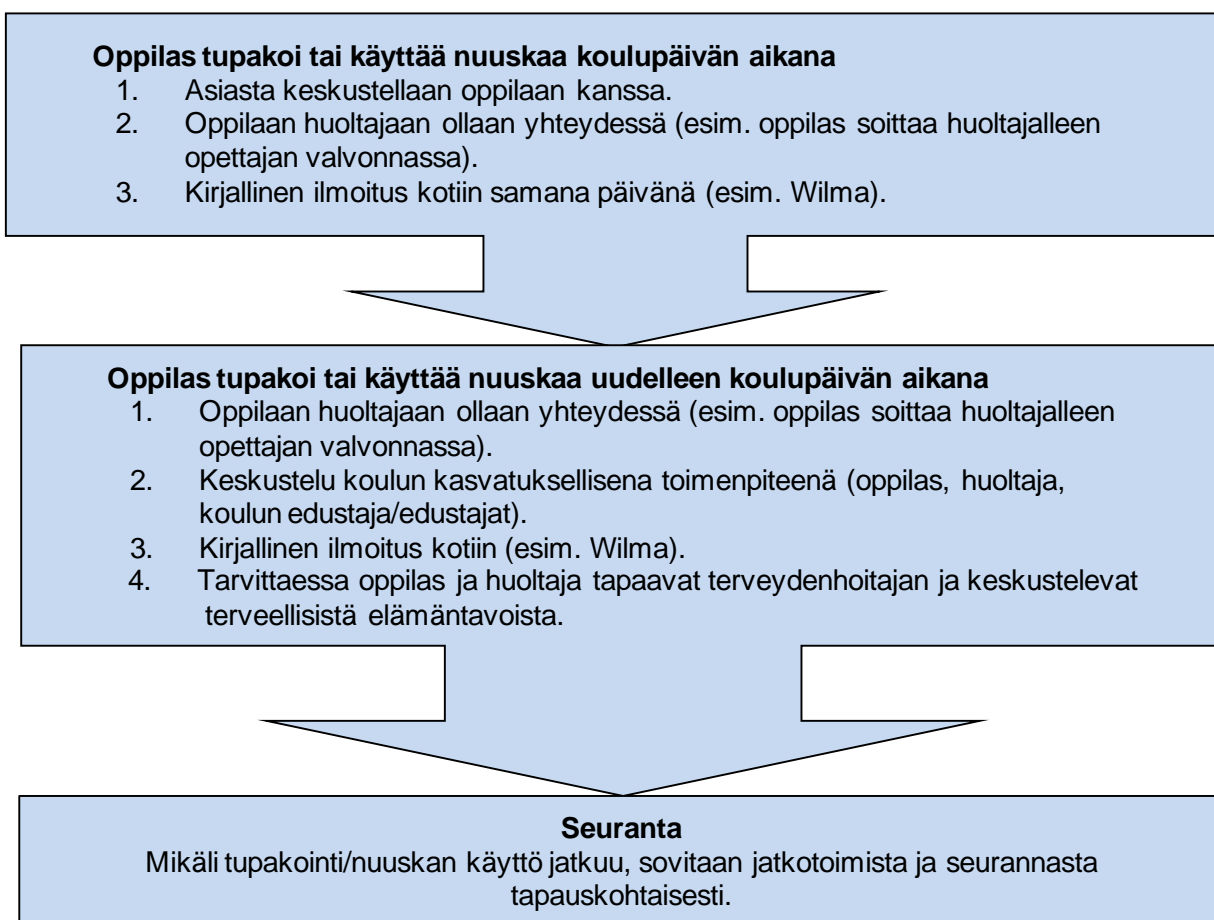
Tupakkalain 11 §:n mukaan tupakkatuotteiden hallussapito on kielletty alle 18-vuotiaalta. Tupakkatuotteiden hallussapitokiellon tarkoituksena on tukea erityisesti koulujen samoin kuin seurakuntien, urheiluseurojen ja nuorisotyön ohjaajien päätöksentekoa lasten ja nuorten tupakoinnin rajoittamiseksi. Koulujen on perusteltua tiedottaa henkilökunnalleen sekä oppilailleen ja näiden huoltajille tupakkatuotteiden hallussapitokiellon merkityksestä. Hallussapitokiellon rikkomista ei ole säädetty rangaistavaksi. Koulun henkilökunta eikä edes poliisi saa

ottaa alaikäiseltä tupakkatuotteita pois taikka tarkastaa hallussapitokiellon noudattamista puuttumalla oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tai tutkimalla tämän tavaroita. Mikäli oppilas kuitenkin näkyvästi pitää hallussaan tupakkatuotteita, koulu voi ojentaa oppilasta kurinpidollisesti. Hallussapitokiello on tarkoitettu kaikille aikuisille vahvaksi viestiksi siitä, että alaikäisten tupakointia ei pidä hyväksyä. Koulun henkilökunnan ja huoltajien yhteistyöllä on tässä keskeinen asema. Vanhempainilloissa voidaan esimerkiksi sopia oppilaiden huoltajien kanssa siitä, että oppilaat eivät ota tupakkatuotteita mukaan luokkaretkille. (Tupakkalain muutokset oppilaitoksen näkökulmasta 2010.)

Tupakkatuotteiden elinkeinotoiminnassa tapahtuva myyminen ja muu luovuttaminen alle 18-vuotiaalle on jo ennestään ollut tupakkalaissa kiellettyä. Uusi tupakkalaki kieltää myös yksityishenkilöitä myymästä tai muuten luovuttamasta tupakkatuotteita alle 18-vuotiaalle. Yhdenkin savukkeen myyminen alaikäiselle on tupakan myyntirikos, josta voidaan tuomita sakkoo tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Jos koulussa myydään tai välitetään tupakkatuotteita alle 18-vuotiaille, asiasta voidaan ilmoittaa poliisille esitutkinnan käynnistämiseksi. Tästä mahdollisuudesta on syytä tiedottaa oppilaille ja heidän huoltajilleen. Poliisille on perusteltua tehdä ilmoitus myös siinä tapauksessa, että koulun läheisyydessä sijaitseva tupakkatuotteiden myyntipaikka myy tupakkatuotteita alle 18-vuotiaille oppilaille. (Tupakkalain muutokset oppilaitoksen näkökulmasta 2010.)

Tupakka on päihde, joka suorimmin koskettaa koulujen päivittäistä työtä, koska se on tavallisin päihde alaikäisten keskuudessa. Oheinen toimintamalli (Kuva 1.) kuvaa sitä, miten toimitaan peruskoulussa ja lukiossa, kun alaikäinen nuori tupakoi tai käyttää nuuskaa koulupäivän aikana. Myös täysi-ikäisiltä lukiolaisilta tupakointi koulualueella on ehdottomasti kielletty ja se on lain vastaista. Kun oppilas tupakoi koulupäivän aikana, siihen tulee aina puuttua. Tilanteessa otetaan heti yhteyttä oppilaan huoltajiin. Oppilas soittaa itse huoltajalleen opettajan valvonnan alaisena. Jos huoltajaa ei tavoiteta, luokanvalvoja ottaa häneen yhteyttä myöhemmin samana päivänä esimerkiksi Wilman välityksellä. Oppilaan mukana lähetetään lisäksi kirjallinen ilmoitus kotiin (Liite 5.). Mikäli oppilas toistuvasti tupakoi koulun alueella ja tämä on dokumentoitu, eli lähetetty useita kirjallisia ilmoituksia kotiin ja järjestetty kasvatuskeskusteluja koululla, voidaan tilannekohtaisesti harkita yhteydenottoa poliisiin.

Kuva 1. Toimintamalli peruskoulussa ja lukiossa, kun alaikäinen oppilas/opiskelija käyttää tupakkatuotteita koulupäivän aikana

3.2.2 Alkoholin tai muiden päihteiden käytön epäily

Alkoholin käyttö on kulttuurissamme yleistä ja sitä pidetään usein normaalina sosiaalisen kanssakäymisen muotona. Jos nuori aloittaa alkoholin käytön varhain, se vaarantaa hänen normaalin kehittymisensä aikuiseksi. Tutkimustiedon mukaan alaikäisten liiallisen alkoholin käytön on todettu olevan yhteydessä muun muassa oppimisvaikeuksiin sekä heikentyneeseen kykyyn tehdä päätöksiä aikuisiällä. Nuoren alkoholin käyttö vapaa-ajalla voi myös merkitä heikentyviä koulusuorituksia ym. nuoren kannalta kielteisiä asioita. Varhainen eli 15-vuotiaana tai nuorempana aloitettu alkoholin käyttö aiheuttaa noin kolme kertaa suuremman riskin alkoholin ongelmakäytölle 42 vuoden ikään mennessä kuin alkoholin käytön aloittaminen vasta 18-vuotiaana tai sen jälkeen (Pitkänen ja Pulkinen 2003).

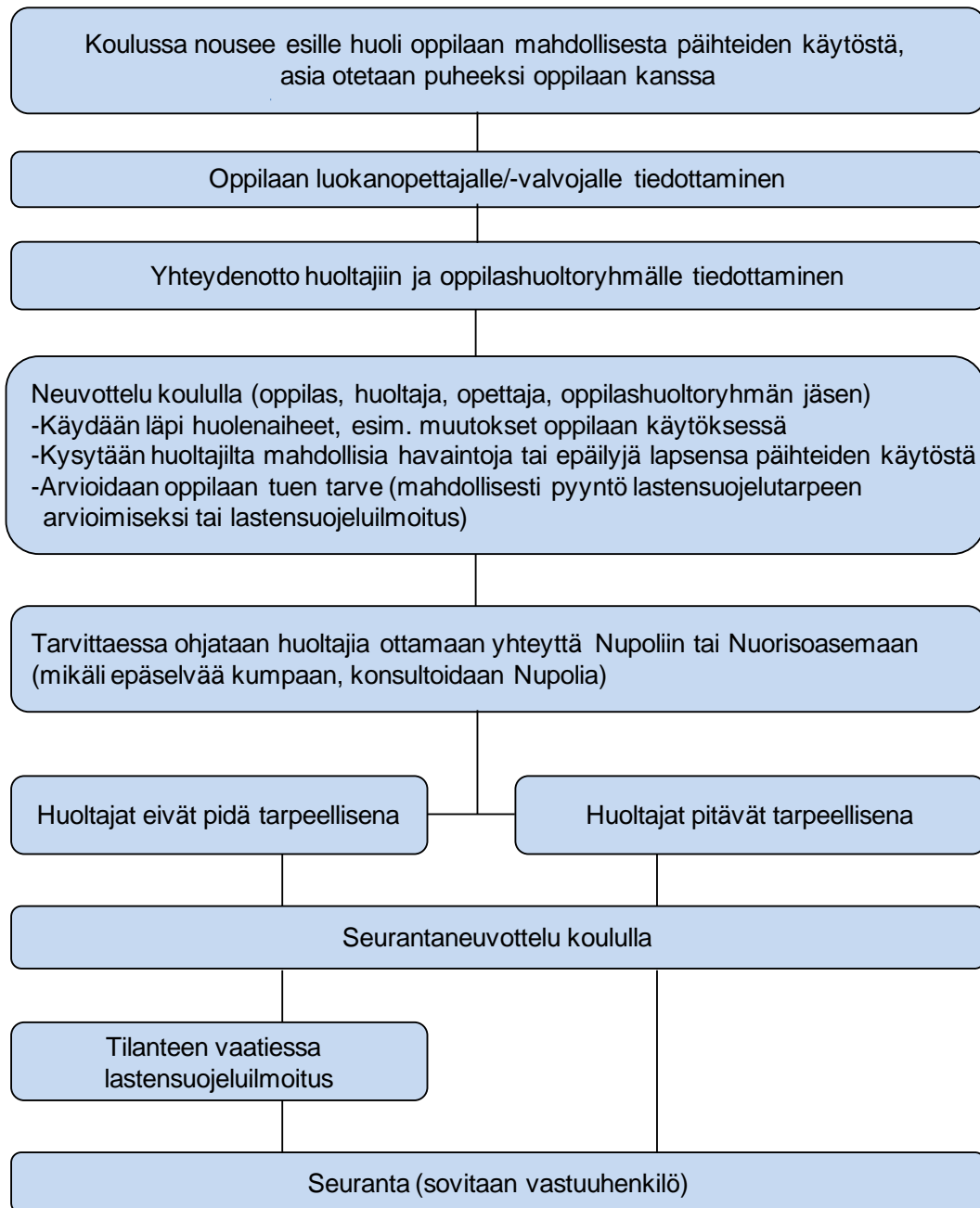
Aikaisempi mielikuva huumeita käyttävästä ihmisestä on muuttumassa. Nykypäivänä melkein pä kuka tahansa voi jossakin määrin käyttää huumausaineita ilman, että ulkopuoliset pystyvät käyttöö havaitsemaan tai tunnistamaan. Valtaosa huumausaineita kokeilevista nuorista on aivan tavallista koulunuorisoa, joka tutustuu aineisiin kavereiden avulla ja kokeilee niitä ensi kerran tutussa seurassa. Suurin osa nuorten huumeiden käytöstä jää kokeiluksi, mutta toisille huumausaineisiin syntyy vakava riippuvuus. Tästä syystä vanhempien ja muiden aikuisten on tärkeää puuttua nuoren huumeiden käyttöön heti, kun käytöstä herää pienikin epäily.

Oheisessa toimintamallissa (Kuva 2.) esitellään, miten peruskoulussa ja lukiossa toimitaan, kun koulussa nousee esille huoli oppilaan päihteiden käytöstä. Ensiarvoisen tärkeää on, että oppilaan huoltajat saavat tiedon lapsensa päihde-epäilystä ja heidän kanssaan yhdessä mietitään tarpeellisia jatkotoimia. Tärkeää on myös arvioida onko tilanne sellainen, että on syytä tehdä lastensuojeluilmoitus. *Huumausainelaisissa* (2008/373) on täydellinen huumeita koskeva kieltö. Jos koulussa epäillä oppilaan huumeiden käyttöä, otetaan aina yhteyttä poliisiin ja lastensuojeluun.

Mikäli kyseessä on täysi-ikäinen lukiolainen, ohjataan opiskelija kouluterveydenhoitajalle tai lukiokuraattorille. Jatkotoimista sovitaan tällöin yhdessä opiskelijan kanssa. Opiskelijan suostumuksella hänet voidaan ohjata hoitoon Nupoliin tai Nuorisoasemalle. Lukiota voidaan olla yhteydessä täysi-ikäisen opiskelijan vanhempiin vain, jos opiskelija antaa siihen suostumuksensa. Lastensuojeluilmoitusta ei voida täysi-ikäisestä opiskelijasta tehdä. Myös lukio-opiskelijoiden kohdalla poliisin tietoon saatetaan huumeiden hallussapito ja käyttö.

Kun koulussa on noussut esille huoli oppilaan alkoholin tai muiden päihteiden käytön suhteen, on äärimmäisen tärkeää seurata säännöllisesti oppilaan hyvinvointia koulussa ja mahdollisia poissaoloja. Seuranta suoritetaan yhdessä oman luokanopettajan/luokanvalvojan ja oppilashuollon kanssa. Seurannasta kannattaa tehdä kirjallinen suunnitelma, joka on kaikilla osapuolilla.

Kuva 2. Toimintamalli peruskoulussa ja lukiossa, kun nousee esille huoli alaikäisen oppilaan/oppiskelijan päihteiden käytöstä

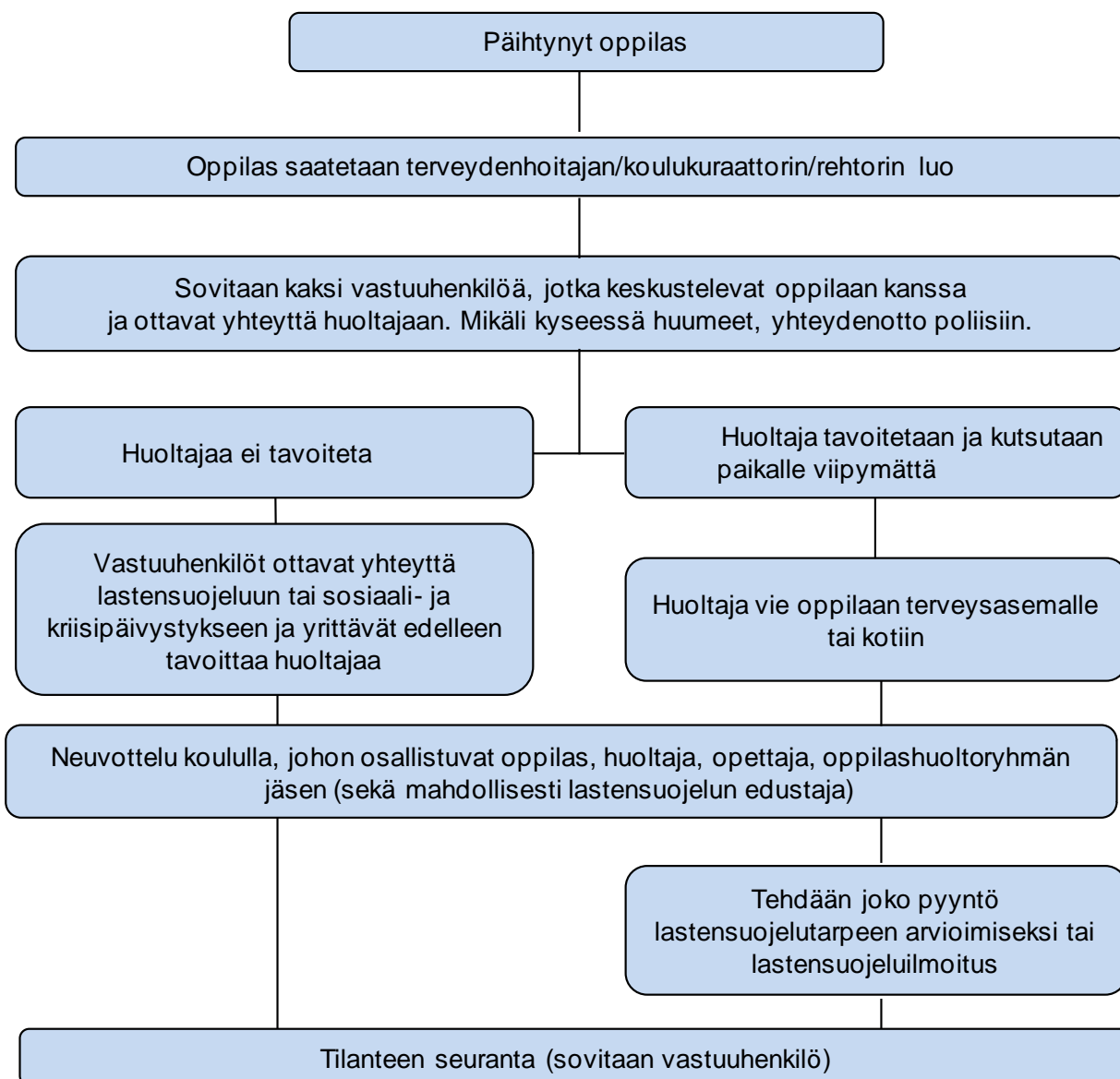

3.2.3 Alkoholin tai muiden päihteiden käyttö koulupäivän aikana

Mikäli peruskoulun tai lukion alaikäinen oppilas tai opiskelija on päihtyneenä koulupäivän aikana, toimitaan oheisen toimintamallin (Kuva 3.) mukaisesti. Tilanteessa, jossa oppilas on päihtyneenä, on ensiarvoisen tärkeää, että koulun työntekijä ei jää tilanteeseen yksin. Asian hoitamiseen tarvitaan kaksi aikuista. Jos oppilaalla on huumausaineita koulussa, otetaan yhteyttä huoltajiin, poliisiin ja lastensuojeluun.

Mikäli täysi-ikäinen lukiolainen on päihtyneenä koulussa, sovitaan kaksi vastuuhenkilöä (esim. kouluterveydenhoitaja, lukiokuraattori tai rehtori), jotka keskustelevat opiskelijan kanssa. Opiskelija ohjataan tällaisessa tilanteessa lähtemään kotiin. Jos tilanne vaatii, ohjataan opiskelija terveysasemalle tai ollaan yhteydessä poliisiin tai sosiaali- ja kriisipäivystykseen.

Kuva 3. Toimintamalli peruskoulussa ja lukiossa, kun alaikäinen oppilas/opiskelija on päihtyneenä koulussa

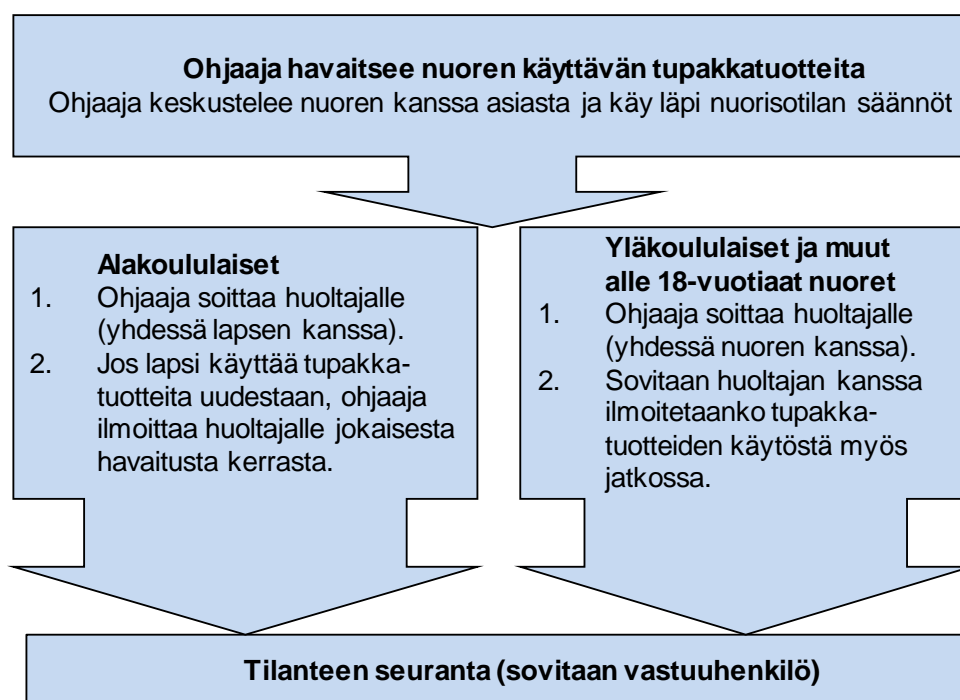

3.3 Varhaisen puuttumisen toimintamallit nuorisopalveluissa

Nuorisohjaajat keskustelevat lasten ja nuorten kanssa tupakoinnista ja sen haitoista. Nuorisotiloilla on tupakointikielto. Nuorisohjaajat puuttuvat lasten ja nuorten tupakointiin, nuuskaamiseen ja tupakkatuotteiden hallussapitoon kaikissa nuorisopalvelujen toiminnoissa ja niiden välittömässä läheisyydessä oheisen mallin (Kuva 4.) mukaisesti. Lasten ja nuoren tupakointi ei ole missään tilanteessa hyväksyttävää.

Espoo haluaa tukea nuorten tupakoinnin lopettamista järjestämällä maksuttomia tupakoinnin lopettamisryhmiä kouluilla ja nuorisotiloilla. Noin 40 työntekijää (kouluterveydenhoitajia, nuorisohjaajia, koulukuraattoreita ja suuhygienistejä) on kouluttautunut tupakoinnin lopettamisryhmien ohjaajiksi, ja vuonna 2010 on vedetty muutamia ryhmiä kouluissa ja nuorisotiloilla. Ryhmistä saa lisätietoja nuorisohjaajilta.

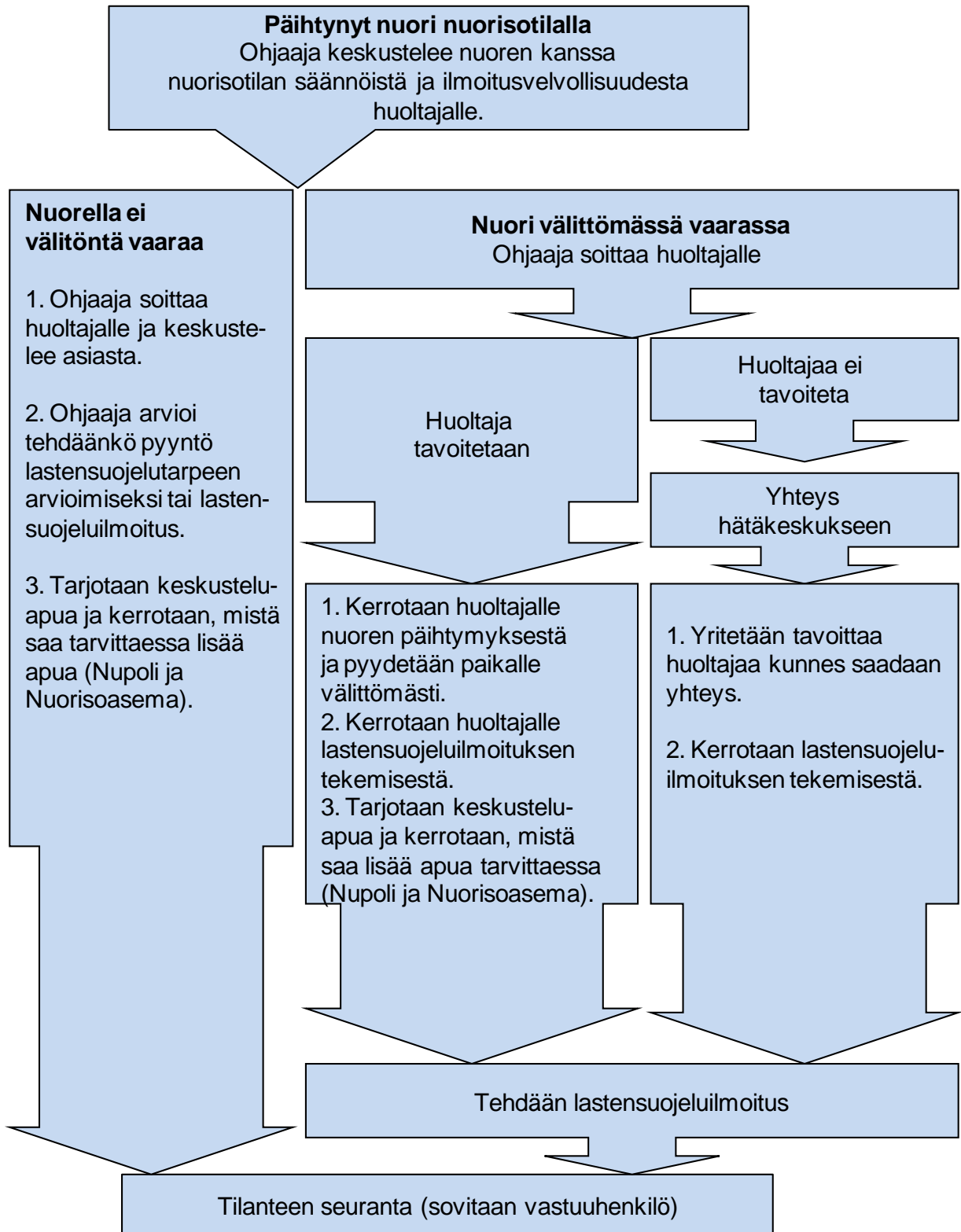
Kuva 4. Toimintamalli nuorisotilalla, kun alaikäinen lapsi tai nuori käyttää tupakkatuotteita

Nuorisotilalla jokainen nuoren päihde-epäily tai päihteiden käyttö käsitellään tapauskohtaisesti nuoren ja hänen huoltajiensa kanssa. Nuorisohjaaja ottaa asian puheeksi nuoren kanssa ja kertoo ilmoitusvelvollisuudesta huoltajalle. Ohjaaja tekee tilannearvion nuoren kunnosta ja koettaa tavoittaa huoltajaa. Jos huoltaja tavoitetaan, pyydetään hänet paikalle hakemaan nuori kotiin ja tarjotaan mahdollisuutta keskusteluun yhdessä nuorisohjaajan ja nuoren kanssa. Jos nuori on vaaraksi itselleen tai muille, huoltajalle kerrotaan nuorisohjaajien velvollisuudesta tehdä lastensuojeluilmoitus.

Jos nuorisotilan kävijällä havaitaan päihteitä, ohjaaja keskusteleee asiasta nuoren kanssa ja soittaa nuoren huoltajalle yhdessä nuoren kanssa (Kuva 5.). Huoltajaa pyydetään tulemaan paikalle.

Kuva 5. Toimintamalli, kun nuorisotilan kävijä on käyttänyt päihteitä

4. PALVELUOHJAUS

Jos nuorella on päihteiden käyttöä, joka aiheuttaa haittoja terveydessä, ihmissuhteissa, raha-asioissa tai arvomaailmassa, tulee hänet ohjata avun piiriin. Espoossa lasten ja nuorten päihdeasioissa voi aina konsultoida Espoon kaupungin nuorisopoliklinikka Nupolia.

Nupoli on 13–22 -vuotiaille espoolaisille tai Espoossa opiskeleville nuorille tarkoitettu palvelu mielenterveyteen, päihteisiin, pelaamiseen ja seksuaaliterveyteen liittyvissä pulmissa. Se on osa Espoon kaupungin perusterveydenhuoltoa. Nupoli on matalan kynnyksen poliklinikka, jonne voi hakeutua soittamalla päivystysnumeroon tai kävellä sisään ilman ajanvarausta. Lähetettä ei tarvita. Päihdepalveluun kuuluu arvio päihteiden käytöstä, terveystieto päihteistä, päihdeettömyyttä tukevat keskustelut, huumeaselat (asiakkaille, joilla hoitokontakti Nupoliin), konsultaatio päihdeasioissa sekä tarvittaessa ohjaus jatkohoitoon.

Nupolin päihdetyön toiminta-ajatus on edistää nuoren kokonaistilannetta kartoittamalla monipuolisesti nuoren päihdetilannetta, arvioida riippuvuusriskiä ja tukea nuorta päihdeettömyyteen terveystieteellisin työottein. Tavoitteena on päihteillä oirehtivien nuorten riski- ja häiriökäyttäytymisen ehkäiseminen ja vähentäminen sekä perheiden hyvinvoinnin edistäminen. Supportiivisuus, palautteen antaminen ja motivoiva haastattelu ovat ratkaisukeskeisen työskentelyn kulmakiviä. Tarkoituksena on myös saada nuoren auttamisverkostoa, kuten kouluja, lastensuojelua yms. mukaan työskentelyyn (alku- ja lopputapaaminen).

Hoidontarpeen arvioinnin sekä asiakkaan ja lähettävän tahon kanssa käytyjen neuvottelujen pohjalta voidaan suunnitella tarpeenmukainen jatkohoito. Jatkohoitopaikkoina voivat olla Jorvin nuorisopsykiatrian poliklinikat (Leppävaara, Espoonlahti), Espoon Nuorisoasema tai lastensuojelun kautta sijoitukset esim. vastaanotto- tai nuorisokotiin sekä sijoitukset haitallisen elämäntilanteen katkaisemista tarvitseville nuorille tarkoitettuun ympärivuorokautiseen hoitopaikkaan.

Toinen taho, josta saa apua päihdeasioissa, on Espoon Nuorisoasema. Se on A-klinikkasäätiön alainen avohoitopaikka espoolaisille 13–22 -vuotiaille ja heidän läheisilleen, joilla on päihteiden käyttöön, pelaamiseen tai muihin toiminnallisiin riippuvuuksiin, perheeseen, ihmissuhteisiin, murrosikään tai itsenäistymiseen liittyviä ongelmia. Hoito on luottamuksellista, vapaaehtoista ja asiakkaalle maksutonta. Asiakkaaksi Nuorisoasemalle voi hakeutua omalla yhteydenotolla tai käynnillä. Nuorisoasemalla ei ole myöskään lähetekäytäntöä. Erotuksena Nupolista, Nuorisoasemalle kannattaa ohjata suoraan pidempiaikaista terapeutista hoitoa tarvitsevat nuoret. Nuorisoasemalla on myös paremmin mahdollisuuksia koko perheen kanssa työskentelyyn.

Mikäli apua tarvitaan alle 13-vuotiaan lapsen päihteiden käyttöön liittyvissä asioissa, voidaan olla yhteydessä perheneuvolaan. Perheneuvolaan voi olla yhteydessä, kun on huolissaan lapsen kehityksestä, käyttäytymisestä tai psyykkisestä hyvinvoinnista. Apua ja neuvoja voi aina pyytää myös lastensuojelusta. Äkillisessä kriisitilanteessa voi olla yhteydessä sosiaali- ja kriisipäivystykseen, joka päivystää ympäri vuorokauden.

Taulukko 2. Apua lasten ja nuorten päihdeongelmiin Espoossa

Nuorisopoliklinikka Nupoli	Espoon nuorisoasema
<p>Osoite: Kirkkojärventie 6 B, 3. krs (sisäänkäynti jalankulkusillalta)</p> <p>Postiosoite: PL 2533 02070 ESPOON KAUPUNKI</p> <p>Puh: 050-300 7949 ma-to klo 9–15 ja pe 9–13</p>	<p>Osoite: Tulkinkuja 3, 8. krs 02650 Espoo</p> <p>Puh: 09-5259 720 puhelinajat: ma-pe klo 10-15</p> <p>http://toimipaikka.a-klinikka.fi</p> <p>e-mail: nasema.espoo@a-klinikka.fi</p> <p>Työntekijöiden sähköpostiosoitteet ovat muotoa: etunimi.sukunimi@a-klinikka.fi</p>
Espoon sosiaali- ja kriisipäivystys	
Jorvissa ympäri vuorokauden Puh: 09-816 42439	

5. LOPUKSI

Suunnitelmassa on esitetty, miten päihteiden käyttöä ennaltaehkäistään Espoon kaupungin sivistystoimen niissä palveluissa, joiden toiminta keskittyy lapsiin ja nuoriin. Suunnitelmassa esitetään lisäksi ne yhteiset toimintamallit, joilla päihteiden käyttöön on sovittu puuttuttavan suomenkielisen opetuksen, ruotsinkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen sekä nuorisopalveluiden tulosyksiköissä. Ehkäisevän päihdetyön osalta suomenkieliset ja ruotsinkieliset peruskoulut ja lukiot tekevät tämän yhteisen suunnitelman pohjalta omat päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelmansa. Ne voidaan laatia yhteistyössä alueen muiden toimijoiden kanssa huomioiden koulun/alueen erityistarpeet. Myös nuoria tulee kuulla suunnitelmaa laadittaessa.

Haasteena on saada kouluissa suunnitelman mukainen toiminta osaksi koulun arkityötä ja koko koulu yhteisö innostumaan päihdeettömyyttä edistävään toimintaan. Tärkeää on sopia vastuhenkilö, joka ottaa vastuulleen suunnitelman tekemisen ja sen arvioinnin. Vastuhenkilön valinta on tärkeää myös niissä tilanteissa, joissa lapsen tai nuoren päihteiden käyttöön puututaan. Tilanteeseen puuttuminen ja seuranta vaativat sopimista tehtävien ja vastuun jakamisesta.

Tällä hetkellä sivistystoimelta puuttuu henkilö, jonka tehtäviin kuuluisi päihdekasvatuksen koordinointi. Suomenkielisen opetuksen osalta alueellisten oppilashuoltoryhmien (Ohra) tehtävänä on vaikuttaa alueen koulujen kehittämistarpeisiin sekä tunnistaa alueen ilmiöitä ja reagoida niihin. Ohrat muun muassa arvioivat Kouluterveyskyselyn tuloksia aluetasolla ja miettivät kehittämisehdotuksia. Koulujen päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelmien laatimisen tukeminen voi olla myös alueellisten oppilashuoltoryhmien työn painopisteenä.

Päihteettömyyden edistäminen tapahtuu parhaimmillaan lasten ja nuorten luonnollisissa kehitysympäristöissä. Päävastuu lasten kasvatuksesta on aina vanhemmilla. Sivistystoimen palveluksessa olevalle henkilökunnalle tulee järjestää koulutusta päihdekysymyksiin liittyen. Henkilökunnan tulee aina varhaiskasvatuksesta kouluihin ja nuorisopalveluihin sekä muihin vapaa-ajan palveluihin olla tietoisia siitä, kuinka he voivat omalla toiminnallaan toimia päihhteettömyyttä edistävasti.

Tässä suunnitelmassa on esitelty toimintamallit koulujen, lukioiden sekä nuorisopalveluiden varhaiseen puuttumiseen päihteiden käyttöön. Lähtökohtana varhaisen puuttumisen työmenetelmien kehittämiseen on ollut havainto, jonka mukaan lasten ja nuorten ongelmatilanteita käsiteltäessä usein todetaan, että ongelmat ovat olleet näkyvissä jo vuosia, mutta riittäviin toimenpiteisiin ei ole kuitenkaan ryhdytty. Päihteiden käyttö on sellainen signaali, johon tulee tarttua kouluissa ja nuorisopalveluissa, jotta ongelmien kasvaminen ja monimuotoistuminen estetään. Varhaisen puuttumisen sijaan nykyisin puhutaan mielellään varhaisesta avoimesta yhteistyöstä. Varhainen puuttuminen ymmärretään toimimiseksi mahdollisimman varhain, mahdollisimman avoimesti ja mahdollisimman hyvässä yhteistyössä ongelmatilanteiden ehkäisemiseksi. Olennaista on toimia silloin, kun mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja on runsaasti.

Lasten ja nuorten kanssa työskentely ei saa jäädä yksittäiseksi tai irralliseksi toimiksi esimerkiksi kouluissa tai nuorisopalveluissa, vaan siihen tulee liittää yhteistyö kotien ja ympäröivän yhteisön kanssa. Kouluissa tärkeää on kertoa huoltajille säännöllisesti koulun omasta päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelmasta ja toimintamalleista, miten päihteiden käyttöön koulussa puututaan. Monipuolisella ja aktiivisella yhteistyöllä, kasvatuskumppanuudella, voidaan lisätä lasten ja nuorten turvallisuutta ja yhdessä toimia päihhteettömyyttä edistävasti. Vanhemmat ovat lastensa tärkeimpiä kasvattajia myös silloin, kun kyseessä on päihhteettömyyden edistäminen. Varhaiskasvatus, koulut ja nuorisopalvelut sekä muut vapaa-ajan palvelut voivat auttaa vanhempia verkottumaan ja sopimaan yhteisistä normeista päihteiden käyttöön liittyen. Ne voivat helpottaa yksittäisten vanhempien ponnisteluja omien lastensa päihdekasvatuksessa.

Varhainen avoin yhteistyö voidaan lasten ja nuorten palveluissa aloittaa jo energiajuomien käytöstä. Huoltajien sekä lasten ja nuorten kanssa työskentelevien viranomaisten yhteisenä tavoitteena tulisi olla se, etteivät lapset ja nuoret käytä piristeitä. Lasten ja nuorten parissa toimivat henkilöt voivat jakaa tietoa aiheesta ja kannustaa lapsia terveellisiin elämäntapoihin. Tupakan, alkoholin tai huumeiden käyttö voi aiheuttaa riippuvuuden, mutta keskeistä on myös se, että lapsi tai nuori saattaa kytkeä päihteet tunneperäiseen käyttäytymiseen – esimerkiksi iloon, suruun, jännitykseen – jolloin hän ei opi säätelemään tunteitaan ilman päihteitä. Tunteet ja niiden vaihtelu ovat arkielämän rikkautta, mutta latistuneet tunteet ovat monen nuoren todellisuutta. Niitä voidaan kompensoida hakemalla äärimmäisiä kokemuksia esimerkiksi huumeiden avulla. Tämä saattaa olla taustalla huolestuttavan korkeissa kannabista käyttävien nuorten määrissä.

Ehkäisevässä päihdetyössä sivistystoimen yksiköt ovat vain osa monista toimijoista. Eri yksiköt tekevät päihdeasioissa yhteistyötä muiden hallintokuntien, järjestöjen, poliisin ja seurakunnan kanssa. Lasten ja nuorten parissa tehtävä ehkäisevä päihdetyö perustuu parhaimmillaan moniammatilliseen verkostoyhteistyöhön. Tässä suunnitelmassa ei ole esitelty tällä hetkellä jo toteutuvaa alueellista verkostoyhteistyötä. Se toimii monilla alueilla hyvin, mutta koulujen päihteiden käytön ennaltaehkäisy-suunnitelmien päivittäminen voi vielä osaltaan auttaa

työn jaosta ja aikataulutuksesta sopimisessa, kun suunnitelmien tekemiseksi kootaan yhteen kaikki verkostoon kuuluvat toimijat.

Tämä suunnitelma tulee arvioida ja päivittää joka toinen vuosi, eli seuraavan kerran vuonna 2013. Tärkeää on määritellä, millaisilla mittareilla ja tavoitetilan kuvauksilla seurataan suunnitelman toteutumista. Tavoitteena tulee olla hyvälaatuinen ja yhdenmukainen ehkäisevä päihdekasvatustyö sivistystoimen lasten ja nuorten palveluissa. Kouluterveyskyselyn tulokset toimivat hyvin nuorten hyvinvoinnin kehityksen seurannan välineenä ja osaltaan tukevat hyvinvointijohtamista. Kouluterveyskysely toteutetaan seuraavan kerran vuonna 2012, jolloin saamme tuloksia mm. siitä, onko laittomia huumeita kokeilleiden nuorten määrä Espoossa kääntynyt laskuun.

LÄHTEET

Elintarviketurvallisuusvirasto Evira, Energiajuomat 21.9.2010.

http://www.evira.fi/portal/fi/elintarvikkeet/tietoa_elintarvikkeista/elintarvikeryhmat/energiajuomat/ Viitattu 30.5.2011.

Ideoita koulujen ja oppilaitosten päihde-ehkäisy-suunnitelmiin 2010. Nuorten akatemia.

Itäpuisto, M. ja Taitto, A. 2010 Lapsi ja vanhempien alkoholinkäyttö – Opas varhaiskasvatuksen työntekijöille. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

Lastensuojelun käsikirja 2007. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelu/> Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 30.5.2011.

Lepistö, J., von der Pahlen, B., Marttunen, M. 2009. Nuorten päihdehäiriöiden hoito – verkkojulkaisu. <http://www.ktl.fi>. Kansanterveyslaitos: Mielenterveyden ja alkoholitutkimuksen osasto, Nuorten mielenterveysyksikkö; HYKS, Peijaksen Sairaala, Psykiatrian tulostyöyksikkö, Nuorisopsykiatrian vastuualue. Viitattu 30.5.2011.

Mustonen, H. & Metso, L. & Mäkelä, P. (2010) Milloin suomalaiset juovat. Teoksessa Mäkelä, P. & Mustonen, H. & Tigerstedt, C. (toim.) Suomi juo – Suomalaisen alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Nuorten kannabiskokeilut yleistyneet 24.8.2010. <http://www.thl.fi/doc/fi/22924> Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 30.5.2011.

Peltoniemi, T. 2011. Kaikille päihteille yhteinen toimintapolitiikka? Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti Tesso. 1/2011, s. 36–37.

Pirskanen, M. 2011 Varhaisen puuttumisen malli nuorten päihteettömyyden edistämiseksi – toimintaohjeita 2011 <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/a20fe9f6-b934-4385-81ec-1f47cb1d9ad0> Viitattu 2.5.2011.

Pitkänen, T. ja Pulkkinen, L. (2003) Onko alkoholin käytön alaikäraja tuulesta temmattu? Teoksessa Heinonen, J. & Alho, H. & Lindeman, J. & Raitasalo, K. & Roine, R (toim.) Alkoholija huumeitutkimuksen vuosikirja. Helsinki: Alkoholija huumeitutkijain seura ry.

Tupakkalain muutokset oppilaitoksen näkökulmasta. Ohje 16/2010. Dnro 8131/11.02.04.01.03/2010. Valvira, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto.

Liite 1. Alakoulun suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi

PÄIHTEIDEN KÄYTÖN ENNALTAEHKÄISYSUUNNITELMA		
LUKUVUOSI	Päihteet aiheena eri oppiaineissa ja muut yleiset toimenpiteet	Muut toimenpiteet (vanhempainillat, teemapäivät, tempaukset, yhteistyö muiden tahojen kanssa yms.)
1. vuosiluokka		
2. vuosiluokka		
3. vuosiluokka		
4. vuosiluokka		
5. vuosiluokka	Laaja terveystarkastus, jonka yhteydessä tupakointi puheeksi	
6. vuosiluokka	Terveystarkastus, jossa päihteet puheeksi	

Liite 2. Yläkoulun suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi

PÄIHTEIDEN KÄYTÖN ENNALTAEHKÄISYSUUNNITELMA		
LUKUVUOSI	Päihteet aiheena eri oppiaineissa ja muut yleiset toimenpiteet	Muut toimenpiteet (vanhempainillat, teemapäivät, tempaukset, yhteistyö muiden tahojen kanssa yms.)
7. vuosiluokka	Terveystarkastuksen yhteydessä päihteet puheeksi	
8. vuosiluokka	Laaja terveystarkastus, jonka yhteydessä päihdemittari (Adsume)	
9. vuosiluokka	Terveystarkastajan järjestämä pienryhmä- tai terveystarkastustunti, jonka aiheena päihteet	

Liite 3. Lukion suunnitelma päihteettömyyden edistämiseksi

PÄIHTEIDEN KÄYTÖN ENNALTAEHKÄISYSUUNNITELMA		
LUKUVUOSI	Yleiset toimenpiteet	Muut toimenpiteet (vanhempainillat, teemapäivät, tempaukset, yhteistyö muiden tahojen kanssa yms.)
1. vuosikurssi	Laaja terveystarkastus, jonka yhteydessä päihdemittari (Adsume)	
2. vuosikurssi	Kutsuntojen ennakkoterveystarkastus, jonka yhteydessä päihteet puheeksi (tarvittaessa Adsume)	
3. vuosikurssi		

Liite 4. Lastensuojeluilmoitus

**ESPOO
ESBO**

LASTENSUOJELUILMOITUS

Lastensuojelulain 25 § 1 momentti, ilmoitusvelvollisuus:

Sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen, nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanottoa harjoittavan yksikön, hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön taikka koululais-ten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivat henkilöt sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Lapsen / nuoren nimi: _____

Henkilötunnus: _____

Osoite: _____

Lapsen huoltaja(t) ja yhteystiedot:

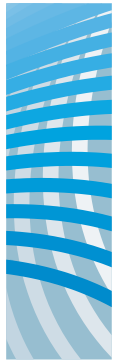
Lastensuojeluilmoituksen tekemiseen johtaneet syyt:

Lastensuojeluilmoituksen tekijä: _____

Yhteystiedot: _____

Päivämäärä ja paikka: _____

Lastensuojeluilmoitus tehdään paikalliseen sosiaalitoimistoon tai lapsen asuinalueen sosiaalityöntekijälle.

Liite 5. Ilmoitus alaikäisen oppilaan kotiin tupakoinnista koulupäivän aikana

Espoon kaupunki

_____ koulu

ILMOITUS HUOLTAJALLE OPPILAAN TUPAKOINNISTA

Tupakointi on kiellettyä koulun alueella ja koulun tapahtumissa. Tupakkatuotteiden hallussapito on kielletty alle 18-vuotiaalta. (Tupakkalaki 698/2010 11§ - 12§)

Oppilas _____ on tavattu tupakoimassa/nuuskaamassa

päivämäärä ja kellonaika: _____.

Tämä on ensimmäinen kerta, kun oppilaan on havaittu käyttävän tupakkatuotteita. Toivomme, että oppilas ymmärtää tilanteen vakavuuden ja asiasta keskustellaan kotona.

_____.

Oppilas on tupakoinut/nuuskannut koulupäivän aikana aiemminkin. Pyydämme, että kotona puututaan asiaan vakavasti. Järjestämme koulussa oppilaan kanssa aiheesta kasvatust keskustelun, johon kutsumme huoltajat mukaan. Tarvittaessa voitte myös varata ajan kouluterveydenhoitajalta ja keskustella hänen kanssaan tupakoinnista/nuuskaamisesta ja sen vaikutuksista lapsen terveyteen.

Espoossa ____/____ 2011

Opettaja: _____ Puh: _____

Tämä ilmoitus palautetaan viivytyksettä: _____

Espoossa ____/____ 2011

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys: _____